

SITUAȚIA DIN NORD-ESTUL BANATULUI ÎN ANII 1917-1918

DUMITRU TOMONI*

Făurirea României Mari, opțiune și speranță pentru generații de români, a avut efecte notabile și în nord-estul Banatului. Percepția și mobilizarea din această zonă istorico-geografică, bine individualizată, s-a modificat în funcție de evoluția istorică.

Izbucnirea primului război mondial, la 28 iulie 1914, prin atacarea Serbiei de către Austro-Ungaria, a înrăutățit considerabil și situația satelor din nord-estul Banatului. Războiul a avut urmări dintre cele mai grele asupra populației sătești datorită dificultăților materiale multiple pe care le-a generat și intensificării politicii de deznaționalizare promovate de cercurile dominante austro-ungare. Potrivit legilor adoptate în 1914, guvernul și autoritățile locale puteau interveni în producerea și desfacerea mărfurilor, în stabilirea prețurilor și repartizarea forțelor de muncă, potrivit necesităților producției de război. Începând din anul 1915 au fost formate comitete comunale conduse de solgăbirăi, cu sarcina de a susține prin toate mijloacele producția de război și cu dreptul de a recurge în acest scop la forța armată¹.

Printr-o ordonanță dată de contele Tisza, șeful guvernului maghiar, la 14 ianuarie 1915, fiecare producător era obligat să anunțe cantitățile de grâu, secară, orz și ovăz care-i prisoseau, pentru a fi vândute, cu prețurile stabilite de autorități. Cei care le ascundeau urmau a fi pedepsiți cu închisoare – 2 luni – și amendă – 600 coroane².

În ianuarie 1916 s-a hotărât rechiziționarea rezervelor de făină și grâu³, iar la sfârșitul anului s-a trecut și la rechiziționarea slăninei și unturii din toate gospodăriile. Se lăsau doar 4 kg slănină și 5-8 kg untură de persoană pe timp de un an⁴.

În vara anului 1917 s-a hotărât ca întreaga recoltă să fie sechestrată. Țăranii erau obligați să strângă recolta și apoi să declare cantitățile obținute. Din întreaga cantitate își puteau păstra 15 kg/lună pentru

---

* Profesor la Liceul „Traian Vuia” din Făget, județul Timiș.

¹ *Relații agrare și mișcări țărănești în România 1908-1921*, București, Edit. Politică, 1967, p. 242.

² „Drapelul”, an XV, nr. 3 din 6/19 ianuarie 1915, p. 3.

³ *Ibidem*, an. XVI, nr. 3 din 5/18 ianuarie 1916, p. 2.

⁴ *Ibidem*, an. XVII, nr. II din 26 ianuarie/8 februarie 1917, p. 3.

persoanele ce au trecut de 15 ani și 12 kg/lună pentru celelalte. Restul produselor cerealiere erau puse sub sechestru, urmând a fi predate pentru producția de război⁵.

Acțiunea de rechiziționare se desfășura fără milă și era de multe ori însoțită de abuzurile autorităților locale. La Drăgsinești, pretorul „bătea oamenii cu biciul... Rechizițiile se făceau zilnic: bucate, vite, nime nu te întreba: cu voie dă cineva? Dacă o vorbă se zicea era pe loc deținut sau trimis pe front”⁶. Aceleași abuzuri sunt consemnate și la Tomești, unde „fostul notar Ruzicska și primar Berger nu distribuiau sarea, tutunul și făina trimisă pe seama locuitorilor”⁷.

Starea de nemulțumire era sporită și de specula efectuată de unii comercianți cu produsele de strictă necesitate pentru gospodăriile țărănești, cât și de distribuirea nedreaptă a produselor naționalizate și a puținelor ajutoare acordate de stat văduvelor și orfanilor de război⁸. Specula se făcea în colaborare cu unii comercianți, în cea mai mare parte evrei, prin prăvăliile cărora se desfășeau mărfurile deficitare, la prețuri mult ridicate, deși se primeau direct de la stat cu prețuri fixe. Nu întâmplător în toamna anului 1918 printre primii care au căzut victime violențelor populației revoltate s-au numărat astfel de comercianți din Făget și din alte comune învecinate.

Pe lângă produsele de strictă necesitate au fost rechiziționate spre a fi topite și folosite în industria de armament și clopotele de aramă ale multor biserici din zona Făgetului.

Autoritățile austro-ungare au declanșat un adevărat val de represiune împotriva fruntașilor satelor – îndeosebi preoți și învățători –, de supraveghere neîncetată a oricărei manifestări românești. Mulți fruntași au fost internați în lagăre de concentrare departe de casă, pentru a fi izolați de popor. Orice reuniune sau manifestare românească fiind interzisă, iar învățământul românesc în permanență supravegheat⁹.

Nici românii din nord-estul Banatului n-au fost scutiți de un astfel de tratament. Astfel, preotul Victor Iclozan din Băsești și învățătorul Ioan Petrescu din aceeași localitate au fost mobilizați și trimiși pe front¹⁰. Aceeași soartă au avut-o și învățătorii Dănilă Ilițescu, atunci învățător în

⁵ *Ibidem*, an. XVII, nr. 96 din 2/15 septembrie 1917, p. 2-3.

⁶ Arhiva Muzeului Banatului, Timișoara, fond Ilieșiu, dosar Drăgsinești, nr. 69.

⁷ *Ibidem*, dosar Tomești, nr. 193.

⁸ Ioan Munteanu, *Noi date privind mișcarea socială și națională a țăranimii bănățene în toamna anului 1918*, în „Studii de istorie a Banatului”, Timișoara, nr. 6-7, p. 115.

⁹ Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale, Fond „Familial Aurel Cosma”, dosar 144, f. 126 (în continuare: DJTAN...)

¹⁰ Arhiva Muzeului Banatului Timișoara, fond Ilieșiu, dosar Băsești, nr. 10.

Ramna, și Ioan Simion Caba din Curtea¹¹, ambii aveau să fie reprezentanți de frunte ai locuitorilor din zona Făgetului la Alba Iulia. Serafim Băian și publicistul Ion Clopoțel din Margina au fost întemnițați de autoritățile austro-ungare, iar inginerul Adrian Diaconovici din Făget, învățătorul Nicolae Popovici din Bătești și țărani Petru Brezovan și Ion Nicorescu din Pietroasa au fost deportați și internați în lagăre¹².

Preotul Gheorghe Gârbacea din Brănești și soția lui Iosif Capotescu, voluntar în armata română, au fost puși sub pază politică (domiciliu forțat)¹³, fiind împiedicați să părăsească localitatea și obligați a se prezenta zilnic în fața autorităților.

Autoritățile austro-ungare au ripostat cu duritate față de orice manifestare a sentimentelor naționale. În ciuda faptului că depășiseră vârsta încorporării, 5 țărani din Poieni au fost trimiși pe front, pentru că, la o horă țărănească, au îndrăznit să afirme că „în curând vor juca laolaltă hora cu toți românii”¹⁴. Mai mulți locuitori din Gladna Română au fost condamnați la câte 15 zile închisoare pentru că au purtat în alaiul de nuntă drapelul românesc¹⁵.

Intrarea României în Război, în vara anului 1916, alături de Antanta, a sporit represiunea autorităților și tensiune a în rândul populației românești. Se trecea brusc „de la nădejdea luminoasă la cea mai neagră dezamăgire, totul în ritmul ofensivei și defensivei românești”¹⁶.

Aceeași stare de spirit o aveau și românii din Făget și din comunele din zonă. Directorul școlar de mai târziu, Vasile Olariu, consemna: „la intrarea în război a României făcându-se tranșee de război și pe Valea Begheiului pe la Bujor – Răchita – Făget-Coșava, sau mai înviorat sufletele românești că va reînvia gloria străbună și se vor vedea măsurându-se pentru dreptate strănepoții lui Traian cu ai lui Arpad. Mare bucurie și dulci speranțe făceau să fredoneze cuvintele: «Ciocârlie, mută-ți cuibul că vine badea cu plugul». Mare decepție și durere sufletească au cauzat retragerile române și căderea Bucureștilor. Ungurii și jidanii triumfau și arborau pe case tricolorul roșu-alb-verde. Apatie și desnădejde cuprinse sufletele neorientate ale românilor. Așa au rămas până la prăbușirea opresorilor”¹⁷.

¹¹ Ioan S. Caba, *Memorii*, 1934 (Manuscris) Mulțumesc și pe această cale domnului prof. Petru Ursulescu pentru copia xerox a manuscrisului de 136 pagini.

¹² Ioan Munteanu, Vasile M. Zaberca, Mariana Sârbu, *Banatul și Marea Unire 1918*, Timișoara, Edit. Mitropolia Banatului, 1992, p. 79-84.

¹³ Ibidem, p. 84.

¹⁴ Arhiva Muzeului Banatului Timișoara, fond Ilieșiu, dosar Poieni, nr. 150.

¹⁵ Ibidem, dosar Gladna Română, nr. 86.

¹⁶ Valeriu Leu, Carmen Albert, *Banatul în memorialistica „măruntă” sau istoria ignorată (1914-1919)*, Reșița, 1995, p. 67.

¹⁷ Arhiva Muzeului Banatului Timișoara, fond Ilieșiu, dosar Făget, nr. 77.

Preotul Eugen Sudreșianu din Coșteiul de Sus, participant direct la aceste evenimente, mărturisea o stare de spirit asemănătoare: „atunci când în luna lui august a an(ului) 1916 frații din vechiul Regat au intrat în războiul mondial ca să ne dezrobească de sub jugul milenar, poporul din această comună a avut ferma convingere că ceasul mântuirii a sosit [...]. Pe aici și prin împrejurime – Coșești, Coșevița, Margina – și în alte locuri se făceau tranșee, căci românii erau așteptați în tot momentul să ajungă și pe aici...”¹⁸.

De aceea, capitularea necondiționată a Austro-Ungariei, sfârșitul războiului și vestea încheierii păcii avea să producă mare bucurie și în zona Făgetului. Potrivit relatărilor protopopului Sebastian Olariu, la aflarea acestor vești „poporul român din Făget, cuprins de cea mai mare bucurie, a cutreierat străzile orașului, în frunte cu preotul și învățătorul, cu cântări patriotice și cuvântări despre însemnătatea momentului”¹⁹. Cu același entuziasm au fost întâmpinați în toate localitățile soldații întorși de pe front, în cinstea cărora se organizau hore și festivități speciale. Bucuria revederii era imensă, iar cântecele naționale ascultate după ani de interdicție storceau lacrimi de bucurie.

Nu după multă vreme însă starea de spirit se schimbă în mod radical. Cauzele acestei schimbări sunt multiple, reflectând atât situația grea, la limita umilinței, îndurată de locuitori în anii războiului, cât și conștiința prăbușirii unei lumi depășite de mersul evenimentelor.

Asemenea majorității localităților din Banat și Ardeal și nord-estul Banatului a trecut printr-o perioadă frământată, cu ample acțiuni populare. În fruntea nemulțumirilor se aflau soldații întorși de pe front, pătrunși de spiritul revoltei, ce au găsit în localitățile lor o justificată stare de nemulțumire împotriva celor ce controlau economia locală și reprezentau autoritățile austro-ungare. Au fost vizați, în primul rând, notarii, pretorii, primarii și jandarmii ce au dovedit un zel exagerat în rechiziționarea produselor țărănești, au comis nenumărate abuzuri cu prilejul mobilizărilor și aplicării ordonanțelor de război, au supus familiile celor plecați pe front la numeroase umilințe. În conștiința revoltaților, ei reprezentau un regim străin, nedrept și asupritor. La Coșava, Curtea, Sudriaș și Tomești au fost devastate sediile notariale și notarii alungați²⁰, iar la Bunea Mare primarul a fost ucis²¹. Revolta locuitorilor din Bunea Mare nu a putut fi stăvilită nici de intervențiile preotului și învățătorului din sat. Mai mult, pentru a și salva viața și aceștia au fost obligați să fugă

¹⁸ *Ibidem*, dosar Coșteiul de Sus, nr. 54.

¹⁹ *Ibidem*, dosar Făget, nr. 77.

²⁰ *Ibidem*, dosar Coșava, Curtea, Sudriaș și Tomești.

²¹ *Ibidem*, dosar Bunea Mare, nr. 34.

peste păduri. Atât la Făget, cât și în multe localități din zonă au fost date jos însemnele statului maghiar aflate pe sediile instituțiilor publice.

Au fost atacate și devastate depozitele pentru armată ce adăposteau mari cantități de cereale și alimente rechiziționate de la țărani, magazinele și prăvăliile comercianților, localurile și magazinele unor societăți capitaliste existente la sate, ce conțineau bunuri de strictă necesitate de care țăranii duceau mare lipsă sau pentru procurarea cărora erau supuși unei nemiloase specule. În unele localități furia nemulțumiților s-a revarsat și asupra pădurarilor și funcționarilor de la Ocoalele Silvice, în cea mai mare parte maghiari sau evrei.

Chiar în primele zile ale lunii noiembrie țăranii din Margina, Coșava, Curtea și Românești, întorși de pe front și confrunțați cu foametea, lipsurile, aroganța și abuzurile autorităților depășite de mersul evenimentelor, au jefuit și devastat magazinele și depozitele acestor sate, luând alimente și îmbrăcăminte. În zilele de 3 și 4 noiembrie muncitorii de la Fabrica Margina, datorită salariilor foarte mici și mizeriei în care erau obligați să lucreze, „au spart magazinele fabricii și au împărțit gratuit făină și slănină sătenilor din vreo câteva localități care se duceau la târg la Făget”²². În același timp au fost devastate locuințele funcționarilor fabricii, unde s-au găsit cantități mari de alimente, îmbrăcăminte și încălțăminte dosite pentru a fi vândute la prețuri de speculă.

Tot în 4 noiembrie, locuitorii din Tomești și-au împărțit alimentele din depozitele comune și au pătruns cu forța în localul primăriei. Speriate, autoritățile au fugit în pădure și au cerut ajutor de la prim-pretorele din Făget, dar ajutorul cerut nu putea veni, pentru că și Făgetul se confrunta cu aceleași evenimente.

Pentru a preîntâmpina o revoltă populară, autoritățile au amânat tradiționalul târg de Sfântul Dumitru, ce trebuia să se țină la 26 octombrie. Totuși, acesta a avut loc în ziua de 4 noiembrie, când au venit la Făget locuitori din întreaga zonă. Printre ei erau foarte mulți soldați întorși de pe front, nemulțumiți de situația existentă și dornici de a-și face dreptate. Ei au fost primii care au devastat magazinele comercianților David Klein și Rafael Maylender, împărțindu-și proviziile. În sprijinul comercianților intervin jandarmii și Garda maghiară trăgând în mulțimea lipsită de apărare, găsindu-și moartea 11 bărbați, 4 femei și un copil de 5 ani²³. Cadavrele au fost strânse de pe străzi și duse cu carul la cimitirul ortodox, unde au fost înhumate într-o groapă comună. Cu siguranță că numărul răniților era și mai mare, fără însă a se putea preciza. Șocul produs de acest adevărat masacru a dus la exagerarea numărului victimelor. Gazeta „Arad es Videke” din 7 noiembrie 1918 vorbea de 104

²² „Românul”, Arad, an. VII, nr. 6 din 2/15 noiembrie 1918, p. 3.

²³ Arhiva Muzeului Banatului Timișoara, fond Ilieșiu, dosar Făget, nr. 77.

morți²⁴, iar Constantin Kirițescu, într-o istorie consacrată războiului pentru întregirea neamului, amintea de peste 100 de morți²⁵.

Între cei uciși au fost și oameni din Coșteiul de Sus, unde soldații întorși de pe front au spart vagoanele și butoaiile de țuică ale firmei „Deutsch Iacob și Co” din Făget²⁶. Printre victime s-au numărat și doi răniți din Brănești și o femeie, Silvia Moldovan, împușcată în Făget și care, deși nu era moartă, fusese îngropată alături de cei uciși. Soțul, participant la acest eveniment înfiorător, a murit peste trei zile, lăsând două fete orfane²⁷.

Dincolo de cifra reală a morților și răniților, un lucru rămâne cert: măcelul din 4 noiembrie 1918 a fost cel mai sângeros eveniment din istoria modernă a Făgetului. Peste ani, directorul școlii din Făget, Vasile Olariu, profund marcat de cele petrecute în 4 noiembrie și în zilele următoare, căuta să găsească o explicație. Ea rămâne valabilă și pentru istorie: „După retragerea armatei austro-ungare din Banat și concentrarea jandarmilor la sediile de plăși, „a urmat o stare de tranziție în „ex-lex”. Acestea au găsit poporul nepregătit. Între soldații reîntorși din război mulți care au operat în Rusia chiar și cu Armata Roșie, infiltrați de bolșevism, au lătit molima și celor de acasă. Având poporul libertatea „nelimitată” și mai având încă de-a face cu funcționarii reprezentanți la periferii ai opresorilor care în cursul războiului l-a pus la robotă și l-a recvirat și i-a dat să mănânce familia acasă în porțiuni foarte reduse, având și magazinele evreiești protejate de opresori care le-a sustras zahărul, tutunul etc. eară alte articole de necesitate le-au scumpit foarte, poporul a pornit să-și facă lege”²⁸.

Reacția extrem de violentă a autorităților de atunci față de niște oameni neînarmați n-o poate înțelege nici dascălul făgețean, considerându-i pe cei ce au tras „lupi setoși de sânge românesc”. Cu aceeași durere Vasile Olariu consemna pentru istorie: „Este de neiertat nepăsarea autorității române care a lăsat vampirii sângelui românesc nepedepsiți, ba încă unii sunt chiar în servicii publice”²⁹.

Din păcate tributul de sânge plătit de românii din nord-estul Banatului pentru a fi liberi și a se uni cu ceilalți frați nu se va opri aici. În zilele următoare revolta a cuprins și alte localități, nemulțumiri și răzvrătiri țărănești consemnându-se la Sintești, Breazova, Traian Vuia, Susani,

²⁴ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, ediția a II-a, București, Edit. Academiei, 1963, p. 433.

²⁵ Const. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, 1916-1919, vol. III, ediția a II-a, București, Edit. Casei școalelor, f.a., p. 374.

²⁶ Arhiva Muzeului Banatului Timișoara, fond Ilieșiu, dosar Coșteiul de Sus, nr. 54.

²⁷ *Ibidem*, dosar Brănești, nr. 24.

²⁸ *Ibidem*, dosar Făget, nr. 77.

²⁹ *Ibidem*.

Sudriaș etc.³⁰. În fața acestei situații autoritățile erau cuprinse de panică, mai ales că așa cum remarca comitele suprem al comitatului Caraș-Severin într-un raport trimis ministrului naționalităților din Ungaria, acțiunile nu erau provocate de „elemente turbulente, ci de cetățenii români care consideră că, în conformitate cu politica Guvernului popular, puterea publică aici trebuie să le aparțină, întrucât sunt majoritari”³¹. Intensitatea și amploarea acțiunilor țărănești desfășurate în nord-estul Banatului au pus în mare încurcătură autoritățile locale. Îngrijorat de soarta regimului pe care îl apăra, comandantul unității de jandarmi din Lugoj raporta forurilor superioare că în plășile Lugoj, Făget și Birchiș, acțiunile țărănimii nu puteau fi împiedicate de forțele de care el dispunea și cerea sporirea efectivului de jandarmi³². Solicitarea a rămas fără răspuns, deoarece în urma dispoziției ministrului de război de a trimite soldați staționați în comitat, în localitățile lor de origine, ordinea putea fi menținută în reședința comitatului doar cu ajutorul jandarmilor. Pentru a face față acestor situații s-a trecut imediat la sporirea efectivelor gărzilor maghiare.

Prevestind parcă măsurile represive luate de autorități în disperare de cauză, „*Drapelul*” făcea apel la răbdare și liniște pentru că „acum când ar trebui să ne bucurăm de pace să nu se reverse pe satele noastre jale nouă și cumplită”³³.

Ignorând acest apel autoritățile au intervenit cu asprime și lipsă de discernământ, săvârșind numeroase abuzuri și chiar acte teroriste. În 5 noiembrie au sosit din Timișoara în Margina cu un tren special 30 de soldați și 3 ofițeri, care au terorizat și jefuit populația, fără a întreprinde nici o cercetare. La plecare soldații, care erau de fapt mercenari din Timișoara, plătiți cu 50 de coroane de către conducătorii fabricii, au arestat 7 locuitori și i-au luat la Timișoara sub învinuirea participării la devastările din 3 și 4 noiembrie³⁴.

În zilele următoare zona Făgetului va fi terorizată de Garda maghiară din Făget, în dimineața zilei de 6 noiembrie, 25 gardiști au ajuns în Breazova pentru a pedepsi pe cei care au participat la evenimentele de la Margina, întâlnind doi locuitori care aduceau lemne cumpărate de la fabrica din Margina, au deschis foc asupra lor, împușcându-i. După ce

³⁰ Dan Popescu, *Aspecte din lupta muncitorimii și țărănimii bănățene pentru libertate socială și națională* (1918), în „Tibiscus”, Timișoara, nr. 1, 1970, p. 89.

³¹ 1918, *la români. Documente externe*, 1916-1918, vol. II, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 1200 (în continuare: 1918 *la români*)

³² V. Popeangă, *Destrămarea aparatului administrativ în Banat, în timpul luptei pentru Unire* (Toamna anului 1918) în „Studii și articole de istorie”, vol. XIII, București, 1969, p. 53.

³³ „Drapelul”, an. XVIII, nr. 113 din 23 octombrie/5 noiembrie 1918, p. 1.

³⁴ „Românul”, an. VII, nr. 6 din 2/15 noiembrie 1918, p. 3.

au maltratată mai mulți cetățeni îl arestează pe Arsene Gligor, l-au dus în fața primăriei și l-au împușcat, în ciuda intervenției preotului Ioan Alexandrescu care a pledat pentru nevinovăția celui arestat. Pentru a menține starea de teroare, au instalat în fața casei preotului Ioan Alexandrescu și în fața primăriei câte o mitralieră³⁵.

Zguduitoare și în același timp revoltătoare au fost abuzurile săvârșite de autorități în acele zile fierbinți la Făget, relatate cu lux de amănunte de avocatul George Gârda printr-o scrisoare trimisă ziarului „*Românul*” din Arad și publicată sub titlul „Bașbuzucii din Făget”³⁶. La 8 noiembrie mai mulți membri ai Gărzii maghiare au mers la Românești și au arestat 6 români participanți la evenimentele de la Margina și pe Ion Meza din Groși, pentru a-i trimite cu un tren de marfă la Timișoara. Arestații au fost duși însă la Făget și a doua zi, cu acordul jandarmilor, fără judecată, au fost împușcați într-o grădină, în spatele primăriei, iar cadavrele, după ce au fost jefuite, au fost aruncate într-o groapă comună. Abia după constituirea Gărzii Naționale române din Făget și dezarmarea celei maghiare, familiile celor uciși au putut veni la Făget pentru a-și dezgropa morții și a-i înmormânta creștinește în cimitirul ortodox din localitate³⁷.

Peste două zile 15 soldați în frunte cu un ofițer au mers la Sintești pentru a pedepsi pe cei care nu s-au supus ultimatumului dat de șeful gării din Margina de a înapoia în 24 de ore lucrurile luate de la funcționarii fabricii. Au fost aduși la primărie legați vinovați și nevinovați și bătuti până la sânge. Numai intervenția Gărzii Naționale române din Făget constituită între timp pentru a pune capăt acestor samavolnicii – în frunte cu medicul Axente Iancu³⁸, învățătorul Dănilă Ilițescu și Victor Fenețiu – a oprit săvârșirea altor crime și nelegiuiri³⁹.

În zilele următoare Garda maghiară din Făget s-a deplasat la Pietroasa pentru a-i pedepsi pe cei care au atacat proprietatea moșierului Simeon Papp și depozitele de lemn din localitate. Numai intervenția sătenilor i-a salvat pe cei 8 arestați de la moarte⁴⁰. Aceeași gardă s-a

³⁵ Arhiva Muzeului Banatului Timișoara, fond Ilieșiu, dosar Breazova.

³⁶ „*Românul*”, an. VII, nr. 34 din 8/21 decembrie 1918, p. 3; vezi și *Ziarul „Românul” și Marea Unire*, București, Edit. Politică, 1988, p. 406-408.

³⁷ Arhiva Muzeului Banatului Timișoara, Fond Ilieșiu, dosar Făget, nr. 77. Au fost împușcați în cap sau în piept Dionisie Pandurescu (24 ani), Gligor Muntean (39 ani), Arsenie Dragoș (34 ani), Ion Florea (24 ani), George Petric (24 ani), Dumitru Stănilă (22 ani) și Ion Meza (28 ani).

³⁸ Doctorul Axente Iancu și-a făcut studiile la Paris ajungând profesor universitar în Cluj și directorul Azilului de copii din aceeași localitate. S-a remarcat prin publicarea în numeroase studii, lucrări și cursuri universitare (cf. „*Răsunetul*”, Lugoj, an. XI, nr. 48 din 27 noiembrie 1932, p. 2).

³⁹ DJTAN, Fond Prefectura Severin, dosar 74/1920, f. 42; vezi și „*Românul*”, an. VII, nr. 6 din 2/15 noiembrie 1918, p. 3.

⁴⁰ Arhiva Muzeului Banatului Timișoara, fond Ilieșiu, dosar Pietroasa, nr. 148.

deplasat la Poieni obligând populația să se refugieze prin păduri pentru a scăpa de represalii⁴¹.

Indiscutabil, garda maghiară din Făget trebuia să acopere lipsa de autoritate și să mențină controlul în toată zona Făgetului. De aceea, la mijlocul lunii noiembrie, garda a ajuns în gara Susani pentru a-i pedepsi pe cei care au luat lemne din depozitul situat la marginea satului. Îndrumați de fiul cantonierului din gara Susani gardiștii au deschis foc asupra celor 17 locuitori adunați din localitățile învecinate⁴².

Mișcările desfășurate în prima jumătate a lunii noiembrie în zona Făgetului au avut, în primul rând, un caracter social, găsindu-și cauzele în sărăcia și lipsurile provocate de război. În condițiile în care reprezentanții autorităților locale și proprietarii de magazine și depozite erau în cea mai mare parte unguri sau evrei, aceste mișcări aveau și un caracter național. În urma intervenției brutale a autorităților aceste mișcări populare au devenit mișcări politice.

Pentru menținerea ordinii și oprirea fărâdelegilor comise de jandarmi și membrii ai gărzilor maghiare, după aceste evenimente, s-au constituit în întreaga zonă a Făgetului Gărzi Naționale Române și Consilii Naționale Comunale, organe revoluționare ce au avut un rol însemnat în pregătirea evenimentului de la 1 Decembrie 1918.

Alcătuite din reprezentanți ai tuturor categoriilor sociale consiliile au preluat sarcina organizării întregii vieți economice, sociale și administrative a localităților, înlocuind instituțiile vechi, slujitoare ale unor interese străine românilor⁴³.

Paralel cu activitatea de constituire a consiliilor locale s-a desfășurat și cea de înființare a Gărzilor Naționale române pentru menținerea ordinii și stăvilirea nelegiuirilor și atrocităților comise de rămășițele disperate ale jandarmeriei și ale gărzii maghiare. Gărzile naționale erau formate în special din soldați întorși de pe front, dar și din muncitori, țărani și intelectuali care s-au înscris de bunăvoie, Comandantul gărzii trebuia să fie un ofițer ori în lipsă un subofițer. Gardiștii foloseau uniforma militară de care dispuneau sau îmbrăcăminte civilă, trebuiau însă să poarte o banderolă tricoloră la brațul stâng cu inscripția „Garda Națională Română”. Armamentul era adus de pe front sau preluat de la jandarmeriile comunale și de la gărzile maghiare dezarmate. În gardă erau primite nu-

⁴¹ *Ibidem*, dosar Poieni, nr. 150.

⁴² *Ibidem*, dosar Susani, nr. 183.

⁴³ Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, vol. II, București, Edit. Academiei, 1983, p. 84.

mai elemente de cea mai mare încredere. Alimentarea și salarizarea gardiștilor erau asigurate prin contribuții benevole ale populației⁴⁴.

Acțiunile teroriste ale gărzii maghiare din Făget, întreprinse în întreaga zonă a Făgetului, cu sprijinul direct al autorităților depășite de evoluția evenimentelor, a grăbit constituirea gărzilor românești în Făget și în cea mai mare parte a localităților din zonă.

Garda Națională Română din Făget, ce a funcționat până la venirea trupelor franceze, avea un efectiv de 60-80 de oameni, fiind condusă de tehnicianul silvic Dinu Popescu. La început a funcționat alături de cea maghiară stabilindu-se în acest sens o linie de demarcație. Conviețuirea a fost de scurtă durată, pentru că în urma fărâdelegilor comise de gardiștii maghiari în localitățile învecinate, aceștia au fost dezarmați de garda românească. Avocatul George Gârda a fost numit comandant suprem al gărzilor naționale din plășile Făget și Birchiș, având un rol important în înființarea primului batalion românesc din Lugoj⁴⁵.

Asemenea Făgetului, gărzi românești s-au înființat în majoritatea localităților din zonă. Preotul Victor Iclozan din Băsești, participant activ la aceste evenimente, descria cu lux de amănunte momentul înființării gărzii românești din localitate. La 20 decembrie 1918, preotul și învățătorul din Băsești i-au chemat pe săteni la școală la o adunare populară. După prezentarea generală a evenimentelor și a semnificației momentului s-a hotărât înființarea gărzii naționale. „Momentul era solemn, toți cei de față au depus jurământul de credință pentru statul român. La depunerea jurământului a fost adus cu mare însuflețire și un steag tricolor, pe care l-a ținut sergentul Isaie Icobescu. În timpul depunerii jurământului mulți bătrâni plângeau de bucurie”⁴⁶. Sub conducerea sublocotenentului Emil Iclozan, garda asigura paza comunei atât ziua cât și noaptea. În ciuda faptului că deținea doar o singură armă militară, garda a reușit să mențină ordinea în localitate. Mai mult, la 12 februarie 1919 gardiștii din Băsești au blocat un transport ilegal de 10 căruțe încărcate cu făină de grâu, trimise de inginerul silvic Früstök din Făget spre Lugoj. Făina confiscată a fost oferită armatei române aflate în localitatea Zam. Tot cu ajutorul gărzii naționale s-au construit mai multe poduri în comună.

Existența gărzilor românești a salvat localitățile respective de jafurile unor trupe rătăcite austro-ungare sau de abuzurile jandarmilor unguri. Astfel în Gladna Română, garda s-a așezat în jurul comunei „auzind că jandarmii unguri jefuiesc pe românii din comuna Gladna Montană”.

⁴⁴ William Marin, Ion Munteanu, Gheorghe Radulovici, *Unirea Banatului cu România*, Timișoara, 1968, p. 147.

⁴⁵ Arhiva Muzeului Banatului Timișoara, fond Ilieșiu, dosar Făget, nr. 77.

⁴⁶ *Ibidem*, dosar Băsești, nr. 10.

Prezența gardiștilor i-a descurajat pe jandarmi, salvând localitatea de un eventual jaf⁴⁷.

Localitățile mici, cu un număr redus de bărbați, se asociau pentru a forma împreună o gardă națională. Așa a fost cazul localității Mâtnicul Mic, unde garda românească ce-și avea „terenul de activitate în raza a 7 comune era înființată din oamenii cei mai de seamă ai comunelor și cei mai culți. Conducerea o aveau persoanele fruntașe ale comunelor. Aceste gărzii aveau rolul de a apăra comunele atât interiorul cât și exteriorul lor [...] chiar bunurile lor de oamenii vecini care erau răufăcători (stricăcioși) care căutau să fure gospodăriile sau chiar prin păduri sau izlazuri făceau pagube”⁴⁸.

Și în zona Făgetului, consiliile și gărzile naționale au avut un rol important în pregătirea participării la Marea Unire⁴⁹. Ele au asigurat liniștea și ordinea necesare organizării adunărilor electorale a căror menire era aceea de a-și trimite delegații la Alba Iulia pentru a hotărî soarta Banatului și Ardealului.

Într-adevăr, la 7/20 noiembrie 1918 Consiliul Național Român Central hotăra ținerea Adunării Naționale pe ziua de 18 noiembrie/1 decembrie la Alba Iulia. Textul convocării subliniind marea însemnătate a adunării remarcă: „Istoria ne cheamă la fapte. Mersul irezistibil al civilizațiunii a scos și neamul românesc din întunericul robiei la lumina conștiinței de sine. Ne-am trezit din somnul de moarte și vrem să trăim alături de celelalte națiuni ale lumii, liberi și independenți”⁵⁰. Convinși că decretarea unirii o puteau face numai reprezentanții tuturor claselor și categoriilor sociale, în convocare se sublinia că la Adunarea Națională sunt invitați să participe reprezentanți ai clerului celor două confesiuni românești, ai societăților culturale, ai școlilor medii, ai reuniunilor învățătoresci și de meseriași, ai gărzilor naționale și, în fine, fiecare circumscripție electorală din Banat și Ardeal urma să trimită câte 5 delegați, aleși de obștea populară⁵¹.

Urmând îndemnul Consiliului Național Român Central și locuitorii așezărilor din zona Făgetului și-au desemnat delegații pentru Alba Iulia. La 14/27 noiembrie 1918 s-a întrunit la Făget adunarea electorală a cercului electoral Făget/Birchiș, prezidată de protopopul Sebastian Olariu. Adunarea a ales cu unanimitate de voturi drept delegați pe

⁴⁷ *Ibidem*, dosar Gladna Română, nr. 111.

⁴⁸ *Ibidem*, dosar Mîtnicul-Mic, nr. 126.

⁴⁹ Ion Enășescu, *Gărzile naționale din împrejurimile Făgetului*, în „Renașterea Bănățeană”, Timișoara, nr. 1452 din 29 noiembrie 1994, p. 11, vezi și Ion Enășescu, Silvia Enășescu, *Monografia comunei Coșava* (manuscris).

⁵⁰ „Românul”, an. VII, nr. 11 din 8/21 noiembrie 1918, p. 1.

⁵¹ *Ibidem*.

George Gârda, Victor Feneșiu și Vasile Iancu din Făget, iar ca supleanți pe Ioan Stoian din Sintești, Dumitru Bejinar din Bujor și Solomon Togerescu din Curtea⁵².

În aceeași zi „Reuniunea de cetire și cântare a plugarilor români” din Făget îl alege pe învățătorul Dănilă Ilieșcu s-o reprezinte la Alba Iulia⁵³, iar „Reuniunea învățătorilor greco-ortodocși” din protopopiatul Făgetului i-a desemnat pe învățătorii Ioan Ionași din Margina și Traian Mihailovici din Sintești⁵⁴. În următoarele 3 zile s-au făcut astfel de alegeri în marea majoritate a localităților din zona Făgetului. Din cauza situației speciale existente în Banat, formularele tip de credenționale nu au putut ajunge în toate localitățile din zona Făgetului pentru a fi completate. De aceea unii delegați au plecat la Alba Iulia cu „Mandate” sau „Credenționale” scrise de mână și redactate sub presiunea trăirilor efective⁵⁵.

Cu speranța și bucuria înfăptuirii marelui ideal național au plecat și reprezentanții făgețenilor la Alba Iulia. Cu toții realizau marea importanță a momentului. Semnificative în acest sens sunt și consemnările fruntașului bănățean Valeriu Braniște: „Un fior sfânt cutremură astăzi toate inimile românești la gândul măreței adunări de la Alba Iulia, unde după veacuri de patimi și robie este chemat poporul românesc să-și proclame libertatea sa națională. Va fi o zi istorică, o zi neuitată în viața poporului, o zi de la care se va data o nouă epocă. O zi pe care o vor aminti urmașii îndepărtați cu evlavie și admirație”⁵⁶.

Pentru delegații românilor din nord-estul Banatului prezența la Alba Iulia n-a fost doar un act de voință și responsabilitate, ci și unul de curaj. Atât trupele maghiare cât și cele sârbești, care potrivit Convenției de armistițiu de la Belgrad primiseră mandat din partea Antantei de a intra în Banat, au împiedicat prin toate mijloacele plecarea spre orașul unirii. Din cauza trupelor sârbești delegația din Bujor a trebuit să meargă pe picioare până la gara Ilia⁵⁷. Și delegația comunei Fârdea formată din 11 persoane în frunte cu preotul George Garoiu a folosit căi lăăaturalnice de frica jandarmilor unguri. „De la Făget până la Ilia ne-a fost mai frică. La Ilia s-au adunat caruri din diferite părți care numai cântece patriotice au cântat. Săltau inimile de bucurie. Deși era vreme urâtă, nimeni nu

⁵² *Făurirea statului național unitar român. Contribuții documentare bănățene. 1914-1919*, coordonator Ioan Munteanu, București, 1983, p. 151.

⁵³ *1918 la Români*, vol. X, 1989, p. 132.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 57.

⁵⁵ Ioan Munteanu, *Mișcarea națională din Banat 1881-1918*, Timișoara, 1994, p. 251.

⁵⁶ *Ne cheamă libertatea națională*, în „Drapelul”, an. XVIII, nr. 122 din 15/28 noiembrie 1918, p. 1, vezi și Valeriu Braniște, *De la Blaj la Alba Iulia*, Timișoara, Edit. Facla, 1980, p. 383.

⁵⁷ Arhiva Muzeului Banatului Timișoara, fond Ilieșiu, dosar. Bujor, nr. 31.

regreta⁵⁸. De la Poieni a plecat doar Filimon Bublea, deși doreau și alții) dar „nu îndrăzneau a se expune pericolului ce-i aștepta din partea maghiarilor, dacă România nu câștiga. A trecut în mod clandestin prin munți și pe văi de frica gărzilor ungurești ce păzeau să nu treacă românii la Alba Iulia⁵⁹. Singurul delegat care a plecat din Breazova, Ion Lăpugean, a nimerit tocmai în trenul în care maghiarii au tras ucigându-l pe Ioan Arion în gara Teiuș în timp ce flutura un mare steag românesc. „Pe drum de la Ilia spre Alba Iulia a auzit multe salvete de pușcă din partea gărzii maghiare împușcând pe unul din tren⁶⁰. Așa cum se cerea și în convocarea publicată în ziarul „Românul” din Arad, pe lângă delegații cu drept de vot, au participat la Marea Adunarea Națională zeci de mii de români. Numărul participanților din zona Făgetului a rămas necunoscut, pentru că ei nu mergeau în mod oficial, „ci din prea mare dor de unire⁶¹”.

Printre cei 1228 de delegați ce au votat la 1 Decembrie 1918 unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România, se aflau și Victor Fenețiu, George Gârda, Vasile Iancu, Dănilă Ilițescu, Sebastian Olariu (Făget), Constantin Coruntiu (Bichigi), Ioachim Florescu (Povergina), Petre Cemescu (Bătești), Iosif Capotescu (Brănești). Și ei credeau că va începe o nouă eră în istoria românilor. Dând glas acestor trăiri ziarul „Drapelul” consemna: „Am înviat! Suntem și vom fi. De acum încolo prezentul și viitorul este în mâinile noastre. Ne vom ocârmui prin noi înșine și singuri vom decide de destinele noastre⁶². Printr-o telegramă trimisă din Făget, chiar în ziua de 1 Decembrie, avocatul Aurel Hădan își exprima deplina satisfacție față de cele hotărâte la Alba Iulia. „Aderăm din inimă la sublima hotărâre a marii adunări naționale din Alba Iulia. Trăiască unirea tuturor românilor!”⁶³

Nici pentru zona Făgetului unirea cu România n-a fost un dar, ci rezultatul firesc și meritat al unui șir nesfârșit de lupte și suferințe. Chiar dacă în zonă nu s-au desfășurat operațiuni militare, exista la Făget un spital improvizat condus de doctorul Gligore Scheda⁶⁴. Și locuitorii din

⁵⁸ *Ibidem*, dosar Fârdea, nr. 78.

⁵⁹ *Ibidem*, dosar Poieni, nr. 150.

⁶⁰ *Ibidem*, dosar Breazova, nr. 25.

⁶¹ *Ibidem*, dosar Fărășești, nr. 78.

⁶² „Drapelul”, an. XVIII, nr. 124 din 20 noiembrie/3 decembrie 1918, p. 1.

⁶³ 1918 *la Români*, vol. X, p. 309. Aurel Hădan s-a născut în 1885 la Lalașinți. După terminarea studiilor secundare a urmat dreptul la Universitatea din Cluj. În 1913 s-a stabilit ca avocat în Făget. După 1918 va fi primul președinte a Judecătoriei din Făget și va fi ales de două ori deputat în Parlament (Almanahul Banatului, Timișoara, 1929, p. 211).

⁶⁴ „Răsunetul”, Lugoj, an. XI, nr. 40 din 2 octombrie 1932, p. 4. Ceh de origine, după ce-și face studiile universitare la Praga și practica spitalicească la Budapesta, dr.

această zonă au plătit mult dorita unire cu un important tribut de sânge. Populația a scăzut în mod evident în toate localitățile, în anii războiului – și datorită gripei spaniole –, în timp ce numărul crucilor din cimitire era în continuă creștere. Pe câmpurile de luptă și-au dat viața pentru libertate și unitate un număr apreciabil de locuitori din Făget, Bătești (23), Băsești (15), Bichigi (21), Brănești (29), Jupânești (12), Bunea Mare (19), Povergina (14), Temerești (24).

Scheda se stabilește în Făget. Se bucură de un mare prestigiu participând la numeroase manifestări științifice.